

Hovrättstorget

Arkeologisk schaktningsövervakning av stadslager L1973:2508
inför planerad fjärrvärmedragning inom Hovrättstorget,
fastigheten Öster 1:1, Jönköpings stad i Jönköpings kommun,
Jönköpings län

Hovrättstorget

Arkeologisk schaktningsövervakning av stadslager
L1973:2508 inför planerad fjärrvärmedragning inom
Hovrättstorget, fastigheten Öster 1:1, Jönköpings stad i
Jönköpings kommun, Jönköpings län

Jönköpings läns museums dnr: 2023-180

Länsstyrelsens dnr: 431-4001-2023

Rapport, foto och ritningar: Kristina Jansson och Susanne Haltiner Nordström

Rapportgranskning: Ann-Marie Nordman

Grafisk mall: Anna Stålhammar

Distribution: Digital pdf

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jonkopingslansmuseum.se

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr I2018/00079.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2023

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	7
Målsättning och metod	7
Topografi	8
Kulturmiljö	8
Göta hovrätt	8
Hovrättstorget	8
Tidigare undersökningar	10
Resultat	10
Undersökningresultat	10
Fynd	13
Utvärdering av undersökningsplanen	13
Administrativa uppgifter	14
Referenser	15
Arkiv	15
Tryckta källor och litteratur	15

DEN UPPDRAGSARKEOLOGISKA PROCESSEN

Uppdragsarkeologin regleras av 2 kap. 10–14 §§ i Kulturmiljölagen samt genom allmänna råd och föreskrifter. Arkeologiska uppdrag indelas i flera etapper: arkeologisk utredning, förundersökning och undersökning. Processen syftar i första hand till att bevara fornlämningarna, vilket är grundtanken i kulturmiljölagen.

Arkeologisk utredning

Arkeologisk utredning brukar göras i två steg. Den första etappen, steg 1 (AU1), innebär att befintlig kunskap i form av arkivmaterial, äldre handlingar och historiska kartor samt litteratur och uppgifter om tidigare undersökningar sammanställs med syfte att se om fornlämningar berörs av arbetsföretaget. Därtill görs en fältinventering i syfte att lokalisera tidigare okända fornlämningar. Steg 2 (AU2) utgör den del som innebär markinslag i form av sökschakt med grävmaskin och provrutsgrävning. Om det konstateras förekomst av fornlämningar så kan dessa, om de inte kan bevaras, gå vidare till en arkeologisk förundersökning.

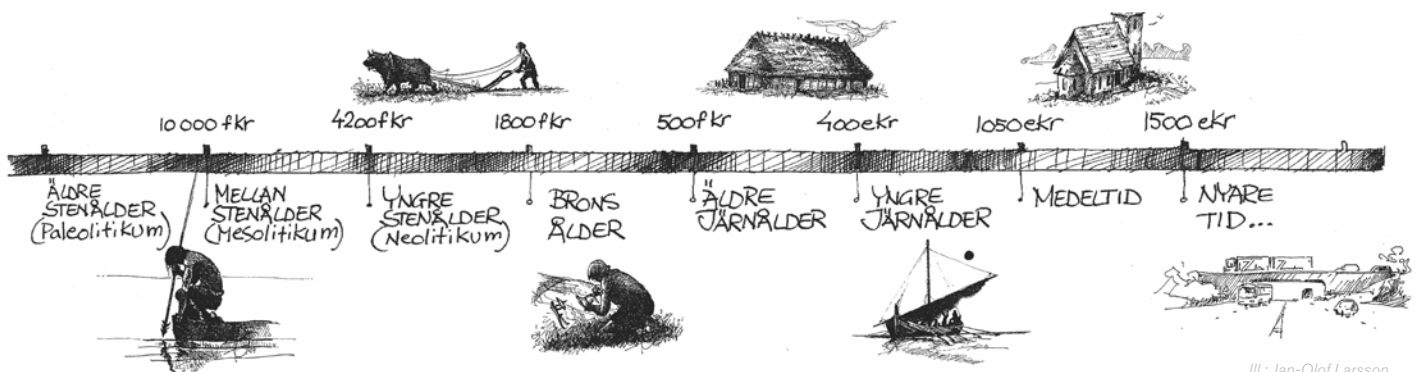
Arkeologisk förundersökning

En arkeologisk förundersökning (FU) syftar till att fastställa och beskriva fornlämningens karaktär, datering, utbredning och komplexitet samt att ta till vara fynd. Resultaten ska kunna ligga till grund för länsstyrelsens bedömning av kunskapspotentialen inför kommande beslut om tillstånd till ingrepp i en fornlämning. Förundersökningen ska också ge underlag för företagarens (exploatörens) vidare planering. Om fornlämningen efter förundersökning bedöms vara välbevarad och ha vetenskaplig potential går det vidare till nästa steg i processen - en arkeologisk undersökning.

Arkeologisk undersökning

En arkeologisk undersökning (UN) utförs med anledning av att en fornlämning behöver tas bort. Syftet med en arkeologisk undersökning är att dokumentera en fornlämning, ta till vara fornfynd, rapportera och förmedla resultaten för att skapa kunskap av relevans för myndigheter, forskning och allmänhet. Dokumentationsmaterialet och fynden ska bevaras för framtiden samt tolkas vetenskapligt och infogas i ett kulturhistoriskt sammanhang. Undersökningen innebär att hela eller delar av fornlämningen slutgiltigt tas bort. Efter att fornlämningen tagits bort är marken fri att exploatera ur fornlämningssynpunkt.

Mer information om den uppdragsarkeologiska processen finns på Riksantikvarieämbetets hemsida.

Sammanfattning

I samband med Jönköpings Energi AB:s planer på att ansluta Göta hovrätt till befintliga fjärrvärmeledningar i Museigatan, utförde Jönköpings läns museum en schaktkontroll i början av september 2023.

I det cirka 30 meter långa, en meter breda och en meter djupa schaktet fanns varken fynd eller konstruktioner, utan det som påträffades var påförda lager av skiftande karaktär. I den västra delen av schaktet fanns under uppfyllnadsmassorna ett sammanhängande cirka 0,3 meter tjockt humöst påfört siltlager. I botten på lagret, ungefär i övergången mot underliggande påförd sand, fanns rester efter träflis. Lagret tolkades som ett påfört lager vilket kan ha tillkommit under tidigt 1600-tal, då ett nytt torg planerades efter den stora stadsomvandlingen då staden flyttade från Väster till Öster.

Den östra delen av schaktet var däremot stort beroende på tidigare ledningsgrävningar.

Figur 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 64E0fS och 64E0fN. Skala 1:10 000. Blå cirkel visar aktuellt schakt.

Inledning

I samband med Jönköpings Energi AB:s planer på att ansluta Göta hovrätt till befintliga fjärrvärmeledningar i Museigatan, utförde Jönköpings läns museum en schaktkontroll under perioden 2023-09-04–2023-09-07 (Figur 1 och Figur 2). Schaktet, som var 30 meter långt, en meter brett och en meter djupt, låg direkt framför Göta hovrätt och grävdes i den västligaste delen in under hovrättsbyggnadens trapp. Ansvarig för fältarbetet och rapportarbetet var antikvarie Kristina Jansson, Jönköpings läns museum.

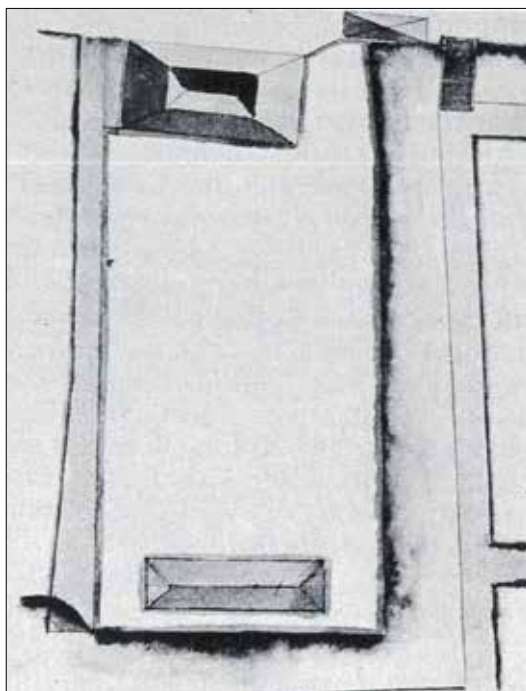
Figur 2. Översiktsbild över fjärrvärmeschaktet framför hovrättsbyggnaden. I schaktets östra del närmast i bild ses ett antal tidigare nedgrävda rör och ledningar. Foto från öst.

Målsättning och metod

Målsättningen med undersökningen var att dokumentera eventuellt förekommande äldre kulturlager och konstruktioner, exempelvis rester efter tomtindelning eller äldre gatubeläggning, samt tillvarata och konservera relevanta fynd om sådana påträffades. Vad gällde grävmetoden innebar den att löpande följa schaktningarna för att säkerställa att inte äldre kulturlager eller anläggningar grävdes bort (Figur 3). I realiteten kom arbetet att huvudsakligen innebära fotodokumentation av schaktet och profilväggarna eftersom inga bevarade anläggningar eller konstruktioner fanns i schaktet.

Figur 3. Schaktövervakning i samband med att ledningsschaktet för fjärrvärmen grävs. Närmast i bild ses botten på ett tjockt, brunt, påfört utfyllnadslager med spridda träflis i botten. Detta lager lades antagligen ut under tidigt 1600-tal då torget etablerades i den nya staden på Öster. Foto från väst.

Figur 4. Plan över hovrättstomten 1835 med hovrättsbyggnaden i bildens övre del, och hovrättens arkiv i bildens nedre del. Till höger om hovrättsbyggnaden ses det omnämnda spruthuset intill den dåvarande kanalen. I spruthuset förvarades stadens brandsprutor. Efter Karlson 1984.

Figur 5. Översiktsbild över fjärrvärmeschaktets östligaste del med anslutning Museigatan. Här intill låg tidigare stadens spruthus. Av detta fanns dock inte några spår beroende på att området var kraftigt stört av de tidigare ledningsdragningarna. Foto från väst.

Topografi

Det aktuella fjärrvärmeschaktet var beläget i södra delen av Hovrättstorget, mitt emot Göta hovrätt. Av fyllnadsmassorna att döma har torget genom tiderna fyllts upp av påförda fyllnadsmassor av skiftande slag. På en plan från 1835 förefaller det ha legat ett spruthus på samma ställe som den östra delen av schaktet (Karlson 1984). Av detta fanns inte några spår, huvudsakligen beroende på att hela den östra delen av fjärrvärmeschaktet grävts bort i samband med tidigare ledningsdragningar (Figur 4 och Figur 5).

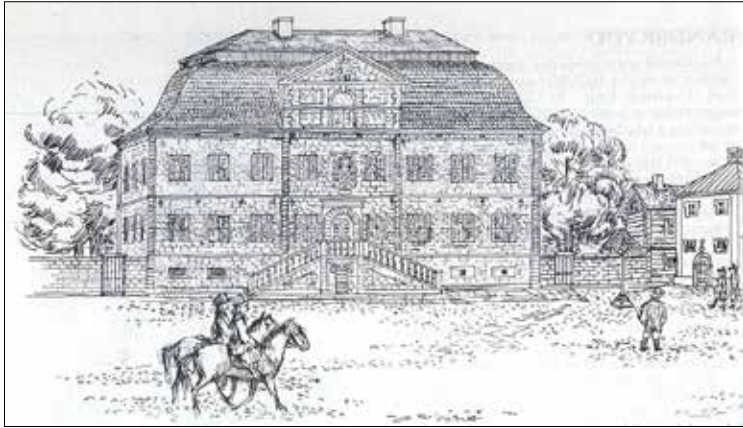
Kulturmiljö

Göta hovrätt

År 1634 inrättades Göta hovrätt med uppgift att för Götaland pröva underrätters domar, men även behandla diverse andra juridiska frågor. En för verksamheten passande byggnad behövdes och för ändamålet kontrakterades den tyske byggmästaren Hindrich Gottwald. Byggnationen av hovrättsbyggnaden påbörjades 1639 och 1650 stod tak och gavlar färdiga. Byggnaden kunde dock inte utnyttjas i sin helhet förrän 1665. Hur den ursprungliga byggnaden såg ut framgår bäst av ritningar utförda av arkitekten Olof Tempelman 1775 (Figur 6). Han gjorde också ritningarna till den ombyggnad och upprustning som utfördes i början av 1780-talet (Karlson 1984 och Franzén 2017).

Hovrättstorget

I samband med stadens flytt från Väster till Öster under början av 1600-talet får vi förmoda att vissa förberedande grundarbeten också skedde inom den yta som skulle bli stadens nya torg. Generellt innebar flytten till den nya stadsdelen att många av de nya tomterna måste förses med ris, rustbäddar och påförda jordmassor för att göras beboeliga och brukbara då stora markområden söder

Figur 6. Rekonstruktionsteckning av Göta hovrätt som byggnaden såg ut under tidigt 1700-tal. Illustration av Bengt Göran efter anvisningar från Bo E Karlson. Efter Karlson 1984.

om Östra Storgatan var mycket sank. Detta påverkade förutsättningarna för anläggandet av den nya staden efter den stora stadsbranden 1612. Troligtvis var det sådana påförda jordmassor som påträffades i botten av fjärrvärmeschaktet (Figur 7).

Att torget intagit en central plats i planeringen av den nya staden framgår av ritningar från 1610-talet där en rektangulär torgplats finns utritad omgiven av utstakade tomter för bebyggelse. Denna

Figur 7. Översikt över den norra schaktväggen i den västligaste delen av fjärrvärmeschaktet. Under fyllnadsmassorna under gatstenen ses det i texten omnämnda lagret i botten av schaktet. I botten av detta påträffades spridda träflis i övergången mot underliggande sand. Foto från syd.

Figur 8. Litografi av E F Martin som visar hovrättstorget, dåvarande Stora Torget, år 1837. Centralt i bilden ses gamla rådhuset och till vänster ligger Göta hovrätt samt det tidigare omnämnda spruthuset. Av bilden framgår att hela torget och de intilliggande gatorna var stenlagda. Efter Karlson 1984.

utformning hade torget i princip fram till 1822 då den så kallade Mörckska tomten öster om torget inköptes. Ena halvan av tomten avsattes till torgets utvidgning medan en teaterbyggnad uppfördes på den andra halvan. Vid denna tidpunkt var torget stenlagt och hade i stort sett varit det alltsedan 1650-talet (Figur 8). Först under början av 1900-talet gjordes det stenlagda torget om till park med parkplanteringar (Karlson 1984).

Tidigare undersökningar

Inga större arkeologiska undersökningar har berört torget; endast ett par mindre undersökningar i dess mitt och i kanten av Smedjegatan och Museigatan. I samband med dessa undersökningar påvisades kulturlager med fynd av bland annat yngre rödgods, kritpipor, en kopparknapp och ett handtag av djurben. Materialet kan dateras till 1600–1700-talen. Vidare påträffades även delar av ett staket och marknivån från det ursprungliga torget (Haltiner Nordström 2013a och 2013b).

Resultat

Undersökningsresultat

Det långsträckta, 30 meter långa och öst–västligt orienterade schaktet, löpte in under hovrättsbyggnadens trappa i den västra delen och anslöt till befintliga fjärrvärmeledningar i den östra delen. Vid trappan var området stort beroende på tidigare ledningsdragningar (Figur 9 och Figur 10). Som tidigare nämnts gällde det också den östra tredjedelen av schaktet.

Figur 9. På bilden ses schaktet in under hovrättsbyggnadens trappa. Foto från öst.

Från de första nedgrävda ledningarna fram till Museigatan var det dessutom tydligt att fyllnadslagren ändrade karaktär. I schaktets västra- och mer opåverkade del var de få men tjocka, medan de var betydligt fler i den del av schaktet där alla ledningar grävts ner.

Figur 10. I schaktets södra del, närmast trappen, var området helt stört beroende på tidigare ledningsdragningar. Däremot var schaktets norra del mer intakt där det vek av österut i riktning mot Museigatan. Foto från väst.

Figur 11. Ungefär 22 meter från västra schaktkanten påträffades de första nedgrävda ledningarna intill en dagvattenbrunn. I profilväggen sysns tydligt hur fyllnadsmassorna ändrat karaktär i samband med ledningsdragningarna, vilka för övrigt påverkat hela den östra tredjedelen av schaktet. Den västra delen av schaktet fram till dessa ledningar var däremot inte påverkade av tidigare störningar. Foto från syd.

Förutom påförda fyllnadsmassor utgjordes också fyllnadslagren av uppgrävda kulturlager som återdeponerats (Figur 11).

I den västra delen av schaktet, fram till ledningsdragningarna i figur 11, var de påförda fyllnadslagren intakta. Ett av dessa utgjordes av ett tjockare påfört brunt sandigt humöst siltlager beläget cirka 0,7 meter under stenläggningen (Figur 12).

Figur 12. Översikt över det uppgrävda fjärrvärme-schaktet. Den röda markeringen del visar gränsen mellan de intakta fyllnadsmassorna i schaktets västra del, och de omgrävda massorna i schaktets östra del beroende på tidigare ledningsdragningar i den delen av schaktet. Den gula markeringen visar toppen på det påförda tjockare humösa siltlagret som kan härstamma från torgets äldsta tid. I botten på schaktet ses nedre delen av lagret där träflis påträffades. Foto från väst.

Detta lager var cirka 0,2–0,3 meter tjockt och i botten av det låg spridda träflisor. En liten provgrop grävdes genom träflisskiktet och under kom ett lager med påförd sand. Det tjockare humösa siltlagret kan troligtvis dateras till tidigt 1600-tal, då den nya torgplatsen planerades i samband med stadens flytt från Väster till Öster. Inga fynd påträffades dock i lagret som kan stärka den dateringen.

Fynd

Inga fynd påträffades förutom enstaka djurben i fyllnadsmassorna i schaktets östra del. Dessa sparades ej.

Utvärdering av undersökningsplanen

Syftet och målsättningen med schaktningsövervakningen utifrån läns museets undersökningsplan och länsstyrelsens förfrågningsunderlag var att dokumentera eventuella kulturlager och konstruktioner samt att tillvarata fynd. Efter avslutad undersökning visade det sig att inga fynd fanns att tillvarata, och att inga konstruktioner påträffades. Dock angavs i undersökningsplanen möjligheten av att hitta äldre kulturlager. I större delen av schaktet påträffades i dess nedre del ett tjockare påfört sammanhängande kulturlager som bedömdes kunna vara från tidigt 1600-tal. Rimligtvis tillkom det i samband med den tomtutläggning som skedde i samband med att staden flyttades från Väster till Öster. Detta kulturlager fotodokumenterades.

Av ovan sagda menar Jönköpings läns museum att den aktuella schaktövervakningen utförts i enlighet med både undersökningsplanen och förfrågningsunderlaget.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-4001-2023
Länsstyrelsens beslutsdatum: 2023-06-15
Jönköpings läns museums dnr: 2023-180
Uppdragsgivare: Jönköpings Energi AB
Rapportansvarig: Kristina Jansson
Rapportgranskning: Ann-Marie Nordman
Fältansvarig: Kristina Jansson och Susanne
Haltiner Nordström
Fältpersonal: Kristina Jansson och Susanne
Haltiner Nordström
Fältarbetstid: 2023-09-04–2023-09-07
Län: Jönköpings län
Kommun: Jönköping kommun
Socken: Jönköping socken
Församling Kristine församling
Fastighetsbeteckning: Öster 1:1
Koordinater: N6404648/E451012
Koordinatsystem: Sweref 99 TM
Höjdsystem: RH 2000
Undersökningsyta: 42
Fornlämningsnummer: L1973:2508
Fornlämningstyp: Stadslager
Tidsperiod: Tidig modern tid
Tidigare undersökningar: Jönköpings läns museum ar-
keologisk rapport: 2013:33 och
2013:47

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Riksantikvarieämbetet, Stockholm (RAÄ)

Kulturmiljöregistret, Fornsök: <https://app.raa.se/open/fornsok/>

Tryckta källor och litteratur

Franzén, Anders. 2016. *Göta hovrätt – rättvisans hemvist under fyra sekler*. Jönköping.

Haltiner Nordström, Susanne 2013a. *Museigatan. Arkeologisk förundersökning i form av schaktövervakning av del inom RAÄ 50, inför planerad omgestaltning av Museigatan i Jönköpings stad, Jönköpings kommun*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2013:33. Jönköping.

Haltiner Nordström, Susanne 2013b. *Titthål i Hovrättstorget. Arkeologisk efterundersökning av fyra schaktade gropar inför belysningsstolpar på Hovrättstorget, inom del av RAÄ 50:1, Jönköpings stad och kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2013:47. Jönköping.

Karlson, Bo E. 1984. *Bebyggelse i Jönköping 1612– 1870. Offentliga Institutioner*. Småländska kulturbilder. Meddelande från Jönköpings läns hembygdsförbund och stiftelsen Jönköpings läns museum LXVI. Jönköping.

ANTIKVARISK BEDÖMNING / KOMMENTAR

Antikvarisk bedömning görs utifrån Riksantikvarieämbetets praxis för tillämpning av kulturmiljölagen (KML). Lämningstyperna och deras bedömning redovisas i den så kallade *Lämningstypistan* som är upprättad och ajourhållen av Riksantikvarieämbetet. Länsstyrelsen gör den slutliga bedömningen inom ett uppdrag.

Fornlämning

Fornlämning är en lämning som är skyddad enligt kulturmiljölagen. För att kunna bedömas som fornlämning måste den vara äldre än 1850. Tre kriterier måste också vara uppfyllda; det ska vara en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning.

Övrig kulturhistorisk lämning

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, till exempel fyndplats eller plats med tradition.

Möjlig fornlämning

Möjlig fornlämning anges för lämningar som kräver vidare utredning för att den antikvariska bedömningen ska kunna fastställas. Lämningen måste vara bekräftad i fält. Möjlig fornlämning kan även anges för en lämning som har undersökts i samband med en arkeologisk undersökning, men där man inte kunnat fastställa lämningens utbredning.

Ingen antikvarisk bedömning

Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller helt förstörda. Lämningar som endast är kända via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält, kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

Ej fastställd

Den antikvariska bedömningen har inte fastställts. Avser till exempel boplatsslägen där en arkeologisk utredning steg 2 krävs för att eventuellt kunna finna spår som inte är synliga ovan mark.

I samband med Jönköpings Energi AB:s planer på att ansluta Göta hovrätt till befintliga fjärrvärmeledningar i Museigatan, utförde Jönköpings läns museum en schaktkontroll i början av september 2023.

I det cirka 30 meter långa, en meter breda och en meter djupa schaktet fanns varken fynd eller konstruktioner, utan det som påträffades var påförda lager av skiftande karaktär. I den västra delen av schaktet fanns under uppfyllnadsmassorna ett sammanhängande cirka 0,3 meter tjockt humöst påfört siltlager. I botten på lagret, ungefär i övergången mot underliggande påförd sand, fanns rester efter träflis. Lagret tolkades som ett påfört lager vilket kan ha tillkommit under tidigt 1600-tal, då ett nytt torg planerades efter den stora stadsomvandlingen då staden flyttade från Väster till Öster.

Den östra delen av schaktet var däremot stört beroende på tidigare ledningsgrävningar.

